

Urs Widmer kisregénye úgy hatott rám, mint egy műkorcsolyázó rutinos szabadgyakorlata. Látszik rajta, hogy szerzője érti a dolgát, ami kötelező, azt biztosan tudja, és ötletesen egészíti ki ezt az ugrások repertoárjának véges számú variációival. Gerhard Meier könyvéről viszont semmi *más* nem jutott eszembe, csak ami a könyv lapjai közt olvasható. Ez a fura, külön, körülményes, locsi-fecsi szöveg, amely ugyanakkor mintha kőbe volna vésve. Még az irodalmi repertoárból se lehet máshoz hasonlítani.

▮ *Mátyus Norbert*

Kétszáz év Svájcban, kétszáz év nyomorúság

(Piero Bianconi: *Családfa*. Fordította: Lukácsi Margit. BookArt, 2012)

Piero Bianconi (1899–1984) neve nem mond sokat a magyar olvasónak, noha a svájci olasz nyelvű irodalom legismertebb alakjáról van szó: kis irodalom, kis hírnév – mindkettő mennyiségileg, persze. Irodalmi pályáját néhány novelláskötet, pár esszé és a most bemutatandó regény, a *Családfa* képezi. Emellett számos művészettörténeti és helytörténeti írása, valamint jelentős fordítói munkássága maradt az utókorra.

A svájci Ticino kanton egyik legfőbb turisztikai látványossága a Verzasca folyó völgye, ahol 1965 óta egy hatalmas, 200 méter magas duzzasztógát és az általa teremtett mesterséges Vogorno-tó kedveskedik mindazoknak, akik a természeti kincsek mellett az ember alkotta környezet nagyszerűségében is gyönyörködni kívánnak. Mindez jelen esetben csupán azért érdekes, mert a *Családfa* e duzzasztógát építési munkálatainak utolsó fázisait látva indul: a monumentális építmény már teljesen készen áll, tetején maga a szerző sétál fiával, a geológus Filippóval, és azt figyelik, ahogyan a lezáruló zsilipek elkezdik tóvá duzzasztani az alattuk csörgedező folyót, hogy lassan víz alá merüljenek a közeli Vogorno falu mélyebben fekvő házai és gazdasági épületei. Ezek egyikében látta meg a napvilágot 1860-ban a szerző édesanyja és több rokona, s e házak között élte gyerekkorát a múlt

század elején Piero Bianconi is. Egy világ eltűnése képezi tehát regényünk kiindulópontját, s a látszólag szentimentális kezdés alapján azt gondolhatnánk, hogy ezen eltűnő világ felmutatása, megörökítése és visszasírása lesz majd a regény tárgya. Részben nem is csalatkozunk, mert felmutatás és megörökítés van ugyan, de visszasírás nem igazán.

Olyan regénnyel van ugyanis dolgunk, ami jórészt száraz tényeket, levéltári adatokat és több száz éves magánleveleket sorakoztat fel, melyekből, igaz, kirajzolódik a letűnt világ képe, csak hogy az élénk vetülő rajzhoz nem kapcsolódik ítélet. Történetet olvasunk, ami bevezet minket Ticino kanton parasztjainak világába, a szociográfia módszereivel leír egy közösséget, hogy aztán mintegy magunkra hagyjon ezzel a képpel. Ha meggondoljuk, hogy a regény első kiadásának éve 1969, talán még az amerikai realista próza ösztönző hatására is gondolhatnánk, de tévednénk, mert a minimalista bemutatás ismérvei itt a régmúltra vetítődnek, ráadásul az egyes szám első személyben megszólaló narrátor nagyon is involválva van a bemutatott világba, hiszen a szövegben megjelenő összes alak a rokona, s a regény maga nem más, mint egy családi levélgyűjtemény leírása és kommentálása. Szépen sorakoznak is illusztrációként a fényképek az egykori ősokról és a kézírásokról.

Éppen ezért problematikusnak is érzem a regény műfaji megjelölést is, hiszen nagyon nehezen meghatározható státuszú szöveg a *Családfa*. (Leginkább talán a *Puszták népéhez* hasonlítható.) Az indítás és a cím egyértelműen egy személyes, visszatekintő, vallomásos típusú narrációt ígér, s majd a zárás is ezt látszik megerősíteni. De a szöveg gerincét mégis régmúlt idők – magánlevelekből kibányászott – történetei képezik. Az eredeti szövegben ezt is jelzi a címodal, amennyiben a mű alcíme: *Emigránsok krónikái (Cronache di emigranti)*, ami sajnos kimaradt a magyar kiadványból. (És ez a magyar kiadás egyetlen hibája.) Igazi mikrotörténeti megközelítéssel állunk szemben. Egy padlásszobában talált ládikából előkerülő – levelekkel, szerződésekkel, végrendeletekkel teli – iratgyűjtemény egyes darabjait írja le, állítja kronológiai sorrendbe és kommentálja a szerző. Az azóta már a Ticino Kanton Állami Levéltárának anyagát gazdagító gyűjtemény első darabjai az 1760-as évekbe kalauzolnak, amikor Piero Bianconi anyai felmenői üvegesmestereként a franciaországi Cambrai-ba vándorolnak ki szerencsét próbálni, s innen küldözgetik több-kevesebb rendszerességgel haza leveleiket, illetve kapnak leveleket otthonról. Talán az egész mű szemléletét képes jellemezni az a levél, melyet a szerző ükanyja küldött üvegesmester férjének 1772. január 27-én Franciaországba: „Jézus, Mária és Szent József, segéljetez engemet, hogy megírjam ezt a levelet, ugyan úgy őt is, aki majdan olvassa vagy kinek felolvastatik... Drága hõn szeretett férjem, én, Istennek hála, jól vagyok, üdvözlöm magát és az öccse urát, szültem egy leánygyermeket Karácsony havának 26-dik napján, három napot élt és aztán nagy bánatomra felment a mennyországba, olyan szép volt, mégis boldog vagyok, mert a mennyországba jutott.” (34) Hasonló hangvétel jellemzi a következő – szintén emigráns – ge-

nerációk leveleit, noha ők már nem a közeli Franciaországból írnak, hanem Ausztráliából, ahová az aranybányászat kecsegtető távlatai vonzzák őket. A valóság azonban itt sem kecsegtet sok jóval. „Megmondom neked, úgy, ahogy van; Ausztrália jó hely öt embernek, de száznak nyomorúság” – írja öccsének Battista Rusconi 1857 májusában, hogy lebeszélje az utazásról. (50) Miként Battista levele is érzékelteti, ekkorra már olyan méreteket ölt a kivándorlás, hogy az emigránsok egymástól veszik el a munkát, otthon viszont már alig marad munkáskéz: ekkoriban a fiatal férfiak mintegy fele hagyta el Ticinót, hogy hosszabb-rövidebb ideig a tengerentúlon próbáljon szerencsét. Ettől függetlenül a kivándorlási kedv nem csappan. Piero Bianconi felmenői – férfiak és nők egyaránt – életük egy bizonyos részét külföldön töltötték: a dédszülei még Ausztráliát járták meg, a nagyszülei és szülei generációja viszont már Amerikát: kaliforniai napszámosok voltak. Egy viszonylag ismeretlen jelenséget, a svájci kivándorlás történetét göngyölíti tehát fel könyvünk, alapos, körültekintő és korrekt történelmi hozzáállással: forrásokat kutat fel, melyeket aztán gondosan átír, publikál és értelmez, s végül tágabb összefüggésbe helyezi a tényeket. Már önmagában ez a hozzáállás és az így kapott – valójában tudományos – eredmények láttatása is érdekessé tenné a könyvet. Hiszen ki hallott eddig a svájci olaszok tömeges emigrációjáról? Az is érdekes, hogy ez az emigráció nem egyszerűen leképezi az anyaországban, mármint Olaszországban is jól körvonalazható kivándorlási hullámok görbét, hanem egyrészt más célpontok felé (is) irányul és részben más időhatárok között realizálódik. Ugyanakkor mindaz, amit a kivándorlási motivációkról, az emigráns létről, a beilleszkedés, majd a hazatelepülés nehézségeiről olvasunk, nagyon hasonló ahhoz, amit a szakkönyvekből ismerünk. A nyelvtudás nehézségeiből adódó problémák, a munkakeresés bonyodalmai, a honvágy, a magány és a csalódások fájdalmas megélése mind felsorakoznak az olvasó előtt. A hazatelepülő nagybácsi így fogalmazza meg – tömören és világosan – emigráns létének lényegét: „Harminc év Amerikában, harminc év nyomorúság.” (105) Csakhogy még mindig jobb volt ott, mint otthon, mert Svájc – legalábbis Ticino kanton olasz népessége számára – még nagyobb nyomorúság volt.

De talán mégsem e történetírói attitűd és nem a szociográfiai dokumentáció teszi elsősorban jelentős és fontos szöveggé a *Családfát*, hanem a kommentátor, szerző és narrátor személye, aki tudatosan mossa össze ezen szerepeit, úgy, hogy recenzensként végig zavarban vagyok, amikor meg kell neveznem az egyes szám első személyű megszólalót. Történelmi szenttelenséggel írja le a legfájdalmasabb eseményeket is, aztán egy-egy ponton családtagként szól bele az iratok magyarázatába. Példaként álljon itt a család történetének metszéspontjában álló anyai nagypapa, Giacomo Rusconi, alias Rótszakáll (Barbarossa) figurájának leírása, akiről megtudjuk, hogy addig volt igazán szerető és gondos férj és apa, amíg távol volt. Ekkor mindenre volt gondja: pénzt küld a családnak, lelket önt beléjük, és a távolból irányítja a gazdaságot: „nem írtak arról, hogy megeredt-e a szőlő, amit frissen

oltottam” – kéri számon kiutazása után. (60) Amikor azonban hazatér, igazi zsarnokként jelenik meg a kicsi svájci otthonban. Fia, aki szintén emigrál, csak Amerikából írva meri szóvá tenni mindazt, amit el kellett viselnie: „örökké a szemünkre hányta, hogy sokat eszünk..., mindig felhányta, hogy lusták vagyunk, hogy megesszük, amit Kaliforniában fáradságos munkával keresett... eljön majd az idő, amikor mindezt elmondhatná valakinek, de akkor már késő lesz, eső után köpönyeg, ahogy mondani szokták.” (89) Természetesen a kilencvenkét évet megélt Barbarossa soha nem beszélt senkivel ilyesmikről, vagyis nem jött el a fia által jósolt pillanat, sőt a halála előtt az unokája által készített édességet megízlelve is csak ennyit mondott: „Nem volna szabad ilyen finomságokat enni.” (99) Sokatmondó továbbá az is, hogy saját lánya, a szerző anyja emlékezik a jellegzetes vörös szakállt viselő örege: „Vörösből ugyan nincs sok, de vinné el őket az ördög.” (99) Miután mindezekről tudósít, a narrátor „rettenetesnek” (87), majd „kegyetlenek” (95) nevezi azokat az iratokat, melyek nagyapja jelleméről tudósítanak, majd megvallja, hogy „bizony nehezemre esik közzétenni ezeket a keserű hangú leveleket.” (91) Itt érhető tetten, hogy valóban regényt és vallomást olvasunk, amely alapvetően nem a múlt feltárását, hanem a jelen magyarázatát célozza. Talán úgy kellene ugyanis olvasnunk e történetet, hogy a benne feltűnő összes hely, alak és történet leginkább a beszélő jelenében és életében kapja meg valódi jelentését. Valójában már a bevezetéstől világos e célkitűzés, amennyiben a megidézett duzzasztógátan állva és egy letűnő világ képével szembesülve Piero Bianconi legfőbb vágya nem a múlt újraélése és lehetetlen feltámasztása volt, hanem személyes történetének megértése: „hajt a vágy, hogy... visszatérjek saját gyökereimhez, hogy végre magamra ismerjek, és kibogozzam kusza létem.” (15) A történelmi dokumentáció és a szociográfiai szemlélet tehát a személyes egzisztencia megismerésének és feltérképezésének eszköze, de egy fordított állítást is sugall a könyv: csak a személyestől közelítve lehet és értelmes feltenni kérdéseket a múltunkról.

Piero Bianconi személyes élettére Ticino kanton, embereivel, tájaival és történeteivel. Ő szinte az egyetlen szereplője a könyvnek, aki nem vándorolt ki szülőföldjéről, mégis ő az, aki az eltávozók tapasztalatait hívva segítségül megérti ezt a vidéket. Így válik a svájci olasz közösség nagyregényévé e könyv: a személyes sorsok és történetek mögött végig egy jól behatárolható, egyedülálló, de a környező, sőt távolabbi vidékek valóságához mégis ezer szállal kötődő földrajzi és kulturális térség finoman megrajzolt képe sejlik fel.

A regény vége és magyar kiadása azonban egy újabb távlatot nyit. Az *Utóirat* című fejezet ugyanis arról számol be, hogy Bianconi geológus fia – akit már a duzzasztógátan megismertünk – miként megy szerencsét próbálni Amerikába. Ugyanaz nyomasztja, ami őseit: „az elhagyott világ iránti fájó nosztalgia, és az új világgal szembeni megnevezhetetlen szorongás.” (207) Itt véget is ér a regény, és megjelenése évében ezen záró sorok csupán a történelmi kontinuitás valóságát hangsúlyozták. A ma-

gyar kiadás, amely negyven évvel követi az eredetit, talán egy újabb szempontot is felvet. A 21. század elején olvasva a könyvet azonnal szembeötlik a különbség Bianconi felmenői és fia között: előbbiek egyszerű ticinói parasztok voltak, fia azonban már európai értelmiségi. A tengerentúlra költöző európaiban kicsit magunkra is ismerünk, s így a könyvben feltárt múlt nem csupán egy svájci olasz kanton múltja lesz, hanem Európa történelmévé terebélyesedik.

▮ Massimo Gezzi

Fabio Pusterla: *Égitest*

(*Corpo stellare, Marcos y Marcos, Milano, 2010*)

„A kortárs költészet egyik legkedveltebb képviselőjének legújabb verseskötete elmerül a kezdetekben, majd szárnyra kel” – olvasható Fabio Pusterla (1957) hatodik kötetének borítóján. És valóban, a magasság–mélység, jobban mondva a repülés–zuhanás dialektikája az a tematikus és szerkezeti tengely, amely köré az *Égitest* épül. Már a cím elárulja a kötet létrejöttének legmélyebb motivációját: egészében véve tragikus, többszörösen rétegzett kompozíciót alkotni, amely összetett kapcsolati hálót sző a valóság egymással ellentétes dimenziói között. A cím világos utalás Vittorio Sereni leghíresebb, s egyben utolsó kötetére (*Stella variabile* [Változó csillag], 1981). Sereni egyértelműen Pusterla mestere, a *Változó csillag* egyik leghíresebb sora („Vezess engem te, változó csillag, amíg tudsz”) ihlette az *Égitest* egyik legszebb költeményének, a *Vázlat repülőkről és szárnyakról* (*Abbozzo degli aerei e delle ali*) két sorát: „Egy másik csillag volna, / mely hív és vezet bennünket?” Ám Pusterla csillaga egyben *test* is, és az egyes szám második személyű megszólítás a címadó versben lassacskán *testet* ölt egy-egy szóban: „te vagy nekem a szél / tavasszal, lombrezgető”, „Farkasüvöltés vagy, a halálra sebzett, / még élő szarvas hangja.” Ez a költészet, mely – úgy gondolom – eljutott érettsége csúcsára, arra vállalkozik, hogy egyszerre jelenítse meg az emberiség (vagy egyszerűen a létezés) földi, problematikus és tökéletlen dimenzióját, és az ezt kísérő, szinte utópikus természetű szenvedélyt, melyet az utolsó költemény záró sora három nagyon kockázatos, de alapjában véve szükségszerű kifejezéssel határoz meg: „még egy kis emlék, még egy kis remény, szeretet.”

Bizonyára nem véletlen, hogy a kötet – a benne foglalt hat nagyobb egység köré makrotextuális szinten mintegy kört rajzolva – a „szárnyak” (melyek egyáltalán nem angyaliak) kulcsszóval kezdődik és végződik. A szárnyak állandó, állhatatos védelemre szorulnak, bár néha hagyják, hogy lezuhanjunk. („Zuhanj le, / ahányszor csak kell. Vigyázz a szárnyaidra” – tanácsolja a már idézett *Vázlat repülőkről...* című vers.) Az egész kötetkompozíció, mint említettük, erre a kettősségre épül, megidézi a *Folla sommersa* (*Elsüllyedt tömeg*, Pusterla előző, 2005-ös kötete) valóságának minden részletét és szinte valamennyi szereplőjét: itt van a lezuhant munkás az országunkat szégyenbe hozó, értelmetlen halálról szóló versben (*Per un operaio precipitato* [Egy lezuhant munkásért]); míg a *Pasqua del toro* (*A bika húsvétja*) című versben a bika a viadal után egy kampón lógva találkozik a halállal. Pusterlánál a bika egy népes bestiárium egyik eleme, melyben láthatunk szenvedő kutyákat („Olyan szomorúan hasonlítanak ránk bánatukban”), eltemetett madarakat, görényeket, rovarokat, és főként itt van a csodálatos tatu is, a *La storia dell' armadillo* (*A tatu története*) című vers főszereplője. Ebben a kedves, tizenöt részből álló költeményben az énekelve, árral szemben menetelő „bátor kis állat” mesebeli-allegorikus álarca mögött talán a hidalgo-költő alakja rejtőzik, akit ugyan senki sem hallgat, de képes magával vonzani a menetbe.

Az *Égitest* magával ragadó líraisággal egyszerre jeleníti meg az erdők csendjét és a vonatfülkék zaját, régészeti tréfát komponál az *Uomo dell'alba* (*A korai ember*) történetében, elmeséli a „közös remény” látszólagos vereségét („Egy darabka öröm mindenkinek: / ez volt a terv, / egyáltalán nem bonyolult. Egy kevéske mindenkinek”). Az *Égitest* összefoglaló kötet, valóságos felfedező expedíció korunkról, a szerző *ars poeticájának* tökéletes összegzése: „felidézni a tudat töredékeit, szilánkjait, maradványait, nosztalgiát ébreszteni az olvasóban.”

(Vincze Alíz fordítása)